

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Бюджет Пенсійного фонду України у системі соціального
забезпечення населення**

Студентки 2 курсу, 1м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Драги Ірини
Олексіївни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Державне пенсійне страхування як складова системи соціального забезпечення населення	5
1.2. Джерела доходів і напрями видатків Пенсійного фонду України	9
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	315
2.1. Нормативно –правові основи формування та виконання бюджету Пенсійного фонду	15
2.2. Особливості виконання бюджету Пенсійного фонду за доходами та видатками	20
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	36
3.1. Зарубіжний досвід розвитку систем державного пенсійного страхування	36
3.2. Вдосконалення механізму формування та використання коштів державного пенсійного страхування	41
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціально-економічної стратегії держави, тому його удосконалення – необхідна умова створення ефективної системи соціального захисту непрацездатної частини населення. Пенсійне забезпечення має діяти як за принципами соціальної справедливості, так і за страховими принципами. Необхідно констатувати, що українська пенсійна система на сьогодні не повністю відповідає вказаним принципам, є фінансово нестабільною, не забезпечує гідний розмір пенсій.

Переважає більшість теоретичних положень щодо пенсійного страхування та перспектив його розвитку в Україні розроблена ґрунтовно і представлена науковою спадщиною таких учених і практиків як В. І. Грушко, Б.О. Зайчук, Г.С. Ковальська, В.Р. Колбун, Е. М. Лібанова, О. Є. Мачульська,

Б.О. Надточій, В.М. Опарін, М.В. Плаксіє, Д.В. Полозенко, Ю. А. Сковронська-Лучинська, С. І. Юрій, І.Я. Чугунов, В. Б. Яценко та ін.

Разом з тим, незважаючи на широкий спектр досліджуваних проблем і не применшуючи вагомості і значущості внеску вказаних учених, слід зазначити, що питання формування фінансових ресурсів бюджету Пенсійного фонду потребують більш глибокого науково-теоретичного та прикладного опрацювання. Це обумовило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, її мету та завдання дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад формування і виконання бюджету Пенсійного фонду України, розробка напрямів вдосконалення фінансового забезпечення державного пенсійного страхування як складової системи соціального забезпечення населення.

Відповідно до мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрити теоретичні засади державного пенсійного страхування;

- визначити джерела доходів і напрями видатків Пенсійного фонду України;
- розкрити нормативно-правові засади формування та виконання бюджету Пенсійного фонду;
- проаналізувати сучасний стан формування та виконання бюджету Пенсійного фонду України;
- дослідити зарубіжний досвід розвитку систем державного пенсійного страхування;
- визначити напрями вдосконалення механізму формування та виконання бюджету Пенсійного фонду України.

Об'єктом дослідження є бюджет Пенсійного фонду України.

Предметом дослідження є механізм формування та використання коштів Пенсійного фонду України.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів: теоретичного узагальнення, систематизації, історично-логічний метод, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, моделювання, економіко-математичні та статистичні методи та ін.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення теорії фінансів, пенсійного страхування, законодавчі та нормативні матеріали з питань державного пенсійного страхування, наукові праці українських і зарубіжних вчених.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 джерела) та додатків. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи – 61 сторінка.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення системи пенсійного страхування

можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі Пенсійного фонду.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Державне пенсійне страхування як складова системи соціального забезпечення населення

Пенсійне страхування є одним з видів соціального забезпечення непрацездатних громадян в Україні. Значення пенсійного забезпечення для соціального захисту громадян важко переоцінити: пенсійні виплати отримують близько 12 мільйонів осіб (станом на кінець 2018 року), при цьому для більшості з них такі виплати є основними і такими, що мають сплачуватись на рівні, не нижче мінімальних соціальних стандартів [1]. Тому питанням пенсійного забезпечення громадян постійно приділяється особлива увага, адже це зачіпає інтереси багатьох людей.

Виключна важливість пенсійного забезпечення для забезпечення непрацездатних громадян підкріплюється такими обставинами: пенсії призначаються тоді, коли непрацездатні громадяни опинились в найбільш складних соціальних обставинах і найбільше потребують допомоги від держави, суспільства (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.). В усіх інших випадках можуть сплачуватись інші види соціальних виплат – допомоги (трудові, сімейні, соціальні) або компенсації.

Вони дійсно є єдиним або основним джерелом засобів для існування пенсіонерів, які на момент виходу на пенсію або протягом певного часу після нього набувають часткової або повної непрацездатності. Зрозуміло, що до пенсій додатково можуть сплачуватись й інші соціальні виплати – допомоги, надбавки, доплати, матеріальна допомога, компенсації. Розміри пенсій перевищують розміри інших соціальних виплат і, як правило, залежать від тривалості трудового (страхового) стажу та розміру заробітків пенсіонера протягом його попередньої трудової діяльності.

По-третє, на відміну від інших видів грошового забезпечення пенсійне забезпечення має регулярний характер, тобто сплачується щомісячно. Інші види грошового забезпечення – допомоги, компенсації – можуть мати щомісячний, регулярний (однак, не щомісячний) або одноразовий характер сплати. Крім того, пенсії сплачуються протягом тривалого терміну або, навіть, довічно. Так, зокрема, довічний характер мають пенсії за віком, пенсії за вислугою років, а за певних обставин – й пенсії з інвалідності та пенсії в разі втрати годувальника (ст. ст. 34, 38 Закону «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування») [37].

По-четверте, пенсійне забезпечення непрацевдатних громадян передбачає, як правило, виплату лише однієї пенсії, серед тих на які мають право непрацевдатні громадяни. Виключенням з цього правила є призначення окремим категоріям непрацевдатних громадян, окрім основної, ще й додаткової пенсії (громадяни, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи). Однак, це не виключає можливість отримання інших видів матеріального забезпечення та обслуговування.

Слід зазначити, що із запровадженням системи недержавного пенсійного страхування громадяни України зможуть отримувати, крім основної державної пенсії із системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, ще й додаткову пенсію.

По-п’яте, достатній рівень пенсійного забезпечення є одним з мінімальних державних соціальних стандартів, який забезпечується за рахунок коштів системи загальнообов’язкового державного пенсійного та соціального страхування, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. В подальшому, становлення й розвиток системи пенсійного забезпечення громадян неможливе без продовження реформи пенсійного забезпечення й впровадження всіх рівнів пенсійного страхування.

В контексті даного дослідження, цікавим є співставлення термінів «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування». Як відомо, пенсійне страхування є одним з видів соціального страхування. При цьому, виходячи

із змісту ст. 25 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ст.1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, під пенсійним страхуванням слід розуміти систему матеріального забезпечення непрацездатних громадян пенсіями, допомогоюми, іншими видами забезпечення та обслуговування в разі настання страхових випадків, передбачених законодавством (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.), за рахунок страхових внесків до пенсійних та соціальних фондів [33; 37].

Слід відмітити, що терміни «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування» не є тотожними. Їх відмінність полягає в наступному :

- по-перше, пенсійне забезпечення уявляє собою вид соціального забезпечення, змістом якого є виплата щомісячних грошових виплат – пенсій, а пенсійне страхування уявляє собою форму (спосіб) соціального забезпечення, який передбачає акумуляцію та перерозподіл страхових внесків до пенсійних страхових фондів;

- по-друге, не можна вважати, що пенсійне забезпечення здійснюється виключно шляхом участі в пенсійному страхування, а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим громадянам лише пенсій. Пенсійне забезпечення передбачає виплату непрацездатним громадянам пенсій (за віком, за вислугою років, з інвалідності, в разі втрати годувальника та інших), а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим особам не тільки пенсій, а й деяких допомог, а також надання оплачуваних послуг;

- по-третє, пенсії сплачуються застрахованим особам не лише за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а й за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та коштів інших соціальних фондів, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. Виходячи з вищезазначеного, слід виділити наступні види пенсій: страхові трудові пенсії, нестрахові трудові пенсії, додаткові пенсії.

На нашу думку, саме розвиток пенсійного страхування, в основі якого лежить страховий метод, надасть можливість підвищити платоспроможність Пенсійного фонду. З урахуванням зазначеного нами було сформульовано авторське визначення пенсійного страхування, яке представлено нижче. Пенсійне страхування, в основі якого лежить страховий метод, – це один із видів соціального страхування, в рамках якого здійснюється внесення коштів в спеціальні фонди (в обов'язковій формі у Пенсійний фонд України (в перспективі також у Накопичувальний фонд) та у добровільній формі у недержавні пенсійні фонди) суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності, а також особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, а також використання цих коштів для здійснення пенсійних виплат громадянам у зв'язку із настанням пенсійного віку або іншою умовою, передбаченою законодавством. На відміну від пенсійного забезпечення при пенсійному страхуванні пенсійні виплати повинні бути адекватними попереднім страховим внескам. На сьогоднішній день лише в недержавному пенсійному страхуванні проявляється накопичувальна компонента. Крім Пенсійного фонду України та недержавних пенсійних фондів, послуги щодо здійснення пенсійних виплат надаються страховими компаніями і банками. Однак Пенсійний фонд України та недержавні пенсійні фонди поєднує суттєва спільна риса – некомерційний характер їх діяльності, в той час як страхові компанії і банки функціонують на комерційних засадах, що відображається на методах державного регулювання їх діяльності, обсязі зобов'язань та відповідальності перед суспільством, особливостях взаємовідносин із клієнтами. Згідно наданого визначення, страхові компанії і банки не можуть бути віднесені до суб'єктів сфери пенсійного страхування, хоча і відносяться до пенсійної системи як такої. Таким чином, пенсійне страхування дозволить розподілити ризики, пов'язані з виплатою пенсій і застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань темпів економічного розвитку держави.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством [30].

Наразі в системі державного пенсійного забезпечення фінансуються три види державних пенсій: пенсія за віком, пенсія по інвалідності, пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Таким чином, зміст системи пенсійного забезпечення полягає в тому, що вона повинна забезпечувати громадян реальним, надійним, постійним та достойним доходом у старості, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, який відповідав би особистому внеску кожної людини протягом її періоду економічної активності. Але на сучасному етапі свого розвитку система пенсійного забезпечення в Україні не відповідає цим вимогам. Такий стан справ вказує на необхідність подальшого розвитку пенсійної реформи, впровадження заходів щодо вдосконалення структури та механізму функціонування державної політики пенсійного забезпечення.

1.2. Джерела доходів і напрями видатків Пенсійного фонду України

Функції акумуляції внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, виплату пенсій, інших соціальних виплат, а також контроль за цими процесами в нашій державі покладено на Пенсійний фонд України.

Державний Пенсійний фонд України був створений у 1991 році. Кошти цього фонду не входять до Державного бюджету, витрачаються відповідно до цільового призначення і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій і допомоги.

З 1 січня 2004 року в Україні запроваджено реформовану солідарну пенсійну систему та добровільну накопичувальну систему через недержавне пенсійне забезпечення. Базовими законами, які регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення є Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–IV “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”[37] та Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV “Про недержавне пенсійне забезпечення”[49].

Законодавством передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи (рис.1.1.), яка розширить можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в Україні.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів у Накопичувальному фонді, які обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні. Обов'язковість участі або обмеження щодо участі громадян у відповідних рівнях системи пенсійного забезпечення в Україні та отримання

пенсійних виплат встановлюються законами з питань пенсійного забезпечення.

Рис. 1.1. Структура пенсійної системи України

Міністерство соціальної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення.

Управління фінансами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснює Пенсійний фонд України.

Пенсійний фонд є органом, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду.

Пенсійний фонд є самоврядною неприбутковою організацією і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

Джерелами формування коштів бюджету Пенсійного фонду є [37]:

- страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

- кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених законодавством;

- суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до законодавства до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених на посадових осіб та громадян за ці порушення;

- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;

- добровільні внески;

- інші надходження відповідно до законодавства.

Кошти Пенсійного фонду не підлягають оподаткуванню.

Слід відмітити, що на сучасному етапі серед задекларованих джерел надходження відсутні доходи від ведення інвестиційної діяльності Пенсійним фондом, оскільки Пенсійний фонд не проводить інвестиційну політику, зважаючи на не розвиненість фінансового ринку в Україні та відсутність тимчасово вільних фінансових ресурсів фонду, враховуючи його дефіцитність.

Зазначимо, що кошти бюджету Пенсійного фонду використовуються на [37]:

- виплату пенсій;
- надання соціальних послуг;
- фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- формування резерву коштів Пенсійного фонду.

З метою забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду формується резерв коштів Пенсійного фонду.

Резерв коштів Пенсійного фонду складається з резерву коштів для поточних потреб та резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах.

Резерв коштів для поточних потреб формується з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування виплати пенсій і надання соціальних послуг у сумі, що дорівнює місячній потребі на зазначені цілі згідно з бюджетом Пенсійного фонду на відповідний рік та затверджується в його складі.

Після забезпечення виплати пенсій та надання соціальних послуг і створення резерву коштів для поточних потреб надлишкові кошти Пенсійного фонду зараховуються до резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, який може виникнути у зв'язку із зміною демографічної ситуації в Україні. Розмір резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах визначається за результатами щорічних актуарних розрахунків.

Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем є ефективним інструментом впливу держави на процеси в пенсійній сфері й застосовуються нею для реалізації заходів пенсійної політики. Сукупність економічних, правових, соціальних, адміністративних і організаційних методів державного регулювання пенсійної системи здійснюється через регулювання макроекономічного, демографічного, соціально-психологічного впливу на розвиток пенсійної системи; діяльність системи інститутів, які забезпечують узгодженість інтересів суб'єктів пенсійної системи.

Традиційна практика дає змогу підійти до вирішення проблеми через механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи шляхом збереження достатньо сильних позицій держави у визначенні та здійсненні пенсійної політики, забезпеченні інтеграції останньої у загальну соціально-економічну політику; більшу гнучкість

інструментів, засобів, важелів та методів державної політики та зміщення акцентів з регламентуючих і обмежуючих заходів на стимулюючі.

Основну роль у формуванні моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи відіграє держава. Важливою пріоритетною складовою такої моделі є формування фінансових засад пенсійного забезпечення.

Забезпечення фінансових засад моделі державного регулювання пенсійної системи здійснюється пенсійним страхуванням. Досягненню узгодженості процесів саморегулювання і регулювання моделі фінансового забезпечення пенсійної системи сприятиме пенсійна політика держави. Механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи передбачають визначення цілей, завдань, заходів пенсійної політики і ґрунтується на використанні принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, форм регулювання.

За сучасних умов в Україні система пенсійного страхування потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки.

Слід відмітити, що в умовах модернізації пенсійної системи важливого значення набувають сучасні засоби і методи ефективного управління та контролю за діяльністю Пенсійного фонду. Особливо важливим питанням в сучасних умовах є забезпечення фінансової збалансованості бюджету Пенсійного фонду України.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно –правові основи формування та виконання бюджету Пенсійного фонду

Правове регулювання державного пенсійного страхування в Україні відбувається відповідно до вимог нормативно-правових актів України.

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра соціальної політики України.

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення та збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Положенням про Пенсійний фонд, затвердженим указом Президента України від 06.04.2011 №384/2011, передбачено, Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Міністра.

Пенсійний фонд України у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства та доручень Міністра видає акти організаційно-розпорядчого характеру, які Голова

правління Пенсійного фонду України підписує та організовує і контролює їх виконання.

Проекти нормативно-правових актів Пенсійного фонду України погоджуються з Міністерством.

Пенсійний фонд України – державна інституція, до функцій якої належить забезпечення своєчасної виплати пенсій, соціальної допомоги інвалідам, інших соціальних виплат та проведення обліку пенсійних внесків. Окрім того, він є гарантом стабільності пенсійного забезпечення населення України. Бюджет Пенсійного фонду України та його формування на плановий період є важливим процесом, що має враховувати інтереси громадян та гарантувати відповідні виплати і надходження.

Проект бюджету ПФУ на плановий рік складається протягом місяця з дати ухвалення Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.

Розробка проекту бюджету ПФУ здійснюється в кілька етапів:

- аналіз виконання показників бюджету ПФУ за минулі бюджетні періоди;
- аналіз основних прогностичних макропоказників економічного й соціального розвитку України (ПФУ отримує інформацію про кількість пенсіонерів, економічно-активного населення, розміру середньомісячної заробітної плати тощо, направляючи запит до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України);
- аналіз прогностичних розмірів державних соціальних гарантій на наступний рік;
- розробка заходів для визначення організаційно-методичних основ бюджетного планування.

Для розрахунку власних надходжень до бюджету ПФУ використовує дані прогностичних показників надходжень єдиного внеску на

загальнообов'язкове державне соціальнострахування. Ці дані ПФУ отримує від Міністерства фінансів України.

При проведенні розрахунків власних надходжень використовуються дані про прогнозні надходження коштів від сплати ЄСВ, визначені центральним органом виконавчої влади, що формує податкову і митну політику, спільно з ПФУ та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Проект бюджету ПФУ складається на плановий бюджетний період, а на наступні два бюджетні періоди формується прогноз.

Згідно із затвердженими постановою КМУ показниками бюджету ПФУ розробляє бюджетну документацію.

Бюджетна документація поділяється на:

1. річну бюджетну документацію, що включає: річний розпис доходів бюджету ПФУ; річний розпис видатків бюджету ПФУ; кошторис видатків на фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи ПФУ;
2. помісячну бюджетну документацію, що включає: помісячні розписи основних груп доходів бюджету ПФУ; помісячні розписи основних груп видатків бюджету ПФУ; плани асигнувань бюджету Пенсійного фонду на фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи ПФУ.

Після затвердження бюджету ПФУ структурний підрозділ, відповідальний за організацію бюджетного процесу, доводить інформацію (у вигляді лімітних довідок) на адресу головних управлінь про обсяги асигнувань окремо за кожною програмою видатків на фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи ПФУ.

Затвердження кошторисів: кошториси головних управлінь затверджує Голова правління ПФУ; кошториси районних управлінь затверджує начальник головного управління.

Штатні розписи затверджуються в місячний строк з початку року: штатні розписи головних управлінь затверджує Голова правління ПФУ; штатні розписи районних управлінь затверджує начальник головного управління.

Виконання бюджетів, планів по доходах та видатках а також цільове та ефективне використання коштів забезпечується головними та районними управліннями ПФУ [10].

Відповідно до Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у старості, у разі повної або часткової втрати працездатності, у зв'язку зі смертю годувальника. Пенсійне забезпечення визначається гостротою правових проблем, що виникли у зв'язку з реформуванням пенсійної системи і прийняттям Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, в основу якого покладено страхові засади пенсійного забезпечення. Чинне законодавство в цій сфері потребує вдосконалення з урахуванням положень міжнародно-правових актів, світового досвіду та дотримання принципу соціальної справедливості. В сучасних умовах загальнообов’язкове державне пенсійне страхування має певні недоліки: відсутність належної диференціації пенсійних виплат, обумовленої страховими внесками впродовж трудової діяльності; диспропорцію в пенсійному забезпеченні, пов’язану зі збереженням для окремих категорій громадян спеціальних пенсійних програм; складний та непрозорий механізм розрахунку пенсії, недосконалість правових гарантій тощо. Актуальність обраної теми полягає в розробці пропозицій щодо впровадження дієвої системи пенсійного страхування, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя осіб похилого віку та інших категорій громадян, які мають право на пенсійне забезпечення, адекватного їх життєвим потребам. Своєчасність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення чинного законодавства у сфері загальнообов’язкового державного пенсійного страхування з метою підвищення рівня життя непрацездатних осіб на засадах соціальної

справедливості, гармонізації відносин між поколіннями і сприяння економічному зростанню нашої країни. Крім зазначеного, пріоритетним напрямом подальшого реформування пенсійної системи має стати посилення ролі її накопичувальної складової, а тому актуальність теми дисертації визначається також і необхідністю запропонування шляхів реального запровадження загальнообов'язкової державної накопичувальної системи та новаційних підходів щодо визначення нової системи забезпечення пенсіонерів.

Проведене дослідження дозволило виділити три основних етапи розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення, що зумовлено впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників на зміну правової природи надання матеріального забезпечення в розглянуті періоди: 1) зародження правового регулювання пенсійного забезпечення до 1917 року; 2) становлення законодавства щодо матеріального забезпечення осіб похилого віку в радянський період; 3) розвиток національного пенсійного законодавства в період незалежності України.

На підставі проведеного аналізу ми дійшли висновку, що система пенсійного забезпечення, в якій держава відіграє домінуючу роль, неспроможна задовольнити всіх осіб, які потребують матеріального забезпечення внаслідок досягнення пенсійного віку, у випадку інвалідності або у зв'язку з втратою годувальника. Доведено, що найбільш прийнятною організаційно-правовою формою соціального забезпечення в цих випадках є пенсійне страхування.

Отже, удосконалення правового регулювання пенсійного забезпечення потребує вироблення наукових підходів до визначення теоретичних засад загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, наукового осмислення правових відносин, що виникають у цій сфері, правового статусу суб'єктів, визначення об'єкта цих правовідносин тощо.

2.2. Особливості виконання бюджету Пенсійного фонду за доходами та видатками

Бюджет Пенсійного фонду – план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел [43].

Бюджетна система Пенсійного фонду складається з бюджетів головних управлінь, які включають плани доходів і видатків районних управлінь, що є учасниками бюджетного процесу Пенсійного фонду.

Бюджетний процес є регламентованою законодавством діяльністю, пов'язаною зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів та планів доходів і видатків, їх виконанням та контролем за їх виконанням, складанням, розглядом та затвердженням звітів про виконання бюджетів та планів доходів і видатків, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду, становить один календарний рік, який починається 01 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року.

Показники бюджету Пенсійного фонду розробляються з урахуванням основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України, прогнозних розмірів державних соціальних гарантій на наступний рік та результатів аналізу виконання показників бюджету Пенсійного фонду за минулі бюджетні періоди.

При проведенні розрахунків власних надходжень використовуються дані щодо прогнозних надходжень коштів від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок), визначених центральним органом виконавчої влади, що формує податкову і митну політику, спільно з Пенсійним фондом та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Основними складовими бюджету Пенсійного фонду є дохідна та видаткова частини бюджету.

Доходи бюджету Пенсійного фонду класифікуються за такими основними групами [43]:

- власні надходження;
- кошти Державного бюджету України;
- інші надходження.

Доходи Пенсійного фонду мають цільове призначення і спрямовуються виключно на фінансування пенсійних виплат та інших виплат, які пов'язані із функціонуванням системи пенсійного забезпечення.

Видатки бюджету Пенсійного фонду класифікуються за такими основними групами [43]:

- видатки за рахунок власних надходжень;
- видатки за рахунок коштів Державного бюджету України;
- інші видатки.

З метою забезпечення складання проекту бюджету Пенсійного фонду розробляються заходи, якими визначаються основні організаційно-методичні засади бюджетного планування на наступний рік на рівні апарату Пенсійного фонду та головних управлінь.

Складання проекту бюджету Пенсійного фонду здійснюється на плановий бюджетний період.

На наступні за плановим два бюджетні періоди складається прогноз показників бюджету.

Обсяг надходжень від сплати єдиного внеску, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі - страхові внески), які надійдуть у плановому бюджетному періоді від платників (крім фізичних осіб - підприємців та членів сімей зазначених осіб, які беруть участь у провадженні такими суб'єктами підприємницької діяльності та не перебувають з ними у трудових відносинах) (далі - фізичні особи - підприємці), визначається з урахуванням:

- прогнозних обсягів витрат на оплату праці;
- чинних розмірів єдиного внеску та пропорцій його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Бюджет Пенсійного фонду України характеризується складною полікомпонентною структурою бюджетоутворюючих показників доходної і видаткової частин бюджету.

Враховуючи, що концептуально модель структури бюджету ПФУ уявляє собою матрицю, її можна представити у вигляді наступної формули:

$$ВНсв + Кдб + Кфн + Кфз + Кпсв = Пвн + Пдб + Пфн + Пфз + Ав, \quad (2.1.)$$

де ВНсв — обсяги страхових внесків у конкретному бюджетному році;

Кдб — кошти на фінансування пенсій за рахунок державного бюджету;

Кфн — кошти на фінансування пенсій за рахунок фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

Кфз — кошти на фінансування пенсій за рахунок фонду соціального страхування на випадок безробіття;

Кпсв — кошти на фінансування пенсій за рахунок загальнодержавного перерозподілу страхових внесків;

Псв — видатки на фінансування пенсій за рахунок власних надходжень страхових внесків;

Пдб — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів державного бюджету;

Пфн — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

Пфз — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття;

Ав — видатки на утримання апарату органів ПФУ.

Виходячи з загально визначених засад бюджетоутворення, джерелами і базою для формування його показників є макроекономічні показники розвитку України, а також економічні, демографічні і інші визначальні характеристики об'єктів обліку, з урахуванням динаміки і тенденцій розвитку адміністративних територій. Прогнозування бюджету ПФУ здійснюється в розрізі близько двохсот показників по видах нарахувань і відрахувань відповідно джерел доходів або фінансування видатків на короткострокову і середньострокову перспективи.

Найбільша питома вага доходної частини бюджету приходить на страхові внески, втім структура характеру формування страхових зобов'язань будується за методологічно неоднорідною базою для нарахування і відрахування платежів та справляння нарахованих зобов'язань від суто фіскального або компенсаційного характеру до добровільного. Виходячи з наведеного можна зробити висновок, що процедура побудови і реалізації бюджетного процесу є трудомісткою для прогнозування і виконання.

Відмітимо, що у 2018 році ставка єдиного внеску становить 22% визначеної бази нарахування, при цьому частка відрахувань на пенсійне страхування від загальної суми єдиного внеску складає 85% [46]. Тобто переважна частина єдиного внеску надходить в бюджет саме Пенсійного фонду.

Загальні видатки Пенсійного фонду у 2018 році становили 358,6 млрд грн, щона 67,1 млрд грн, або на 23% більше порівняно з 2017 роком (рис.2.1).

На пенсійні виплати спрямовано 352,7 млрд грн. Інші видатки – 5,9 млрд грн, із них – 1,5 млрд грн – оплата послуг поштових підприємств, виплати та доставки пенсій (0,4% загальних видатків), 4,4 млрд грн – адміністративні видатки (1,2%).

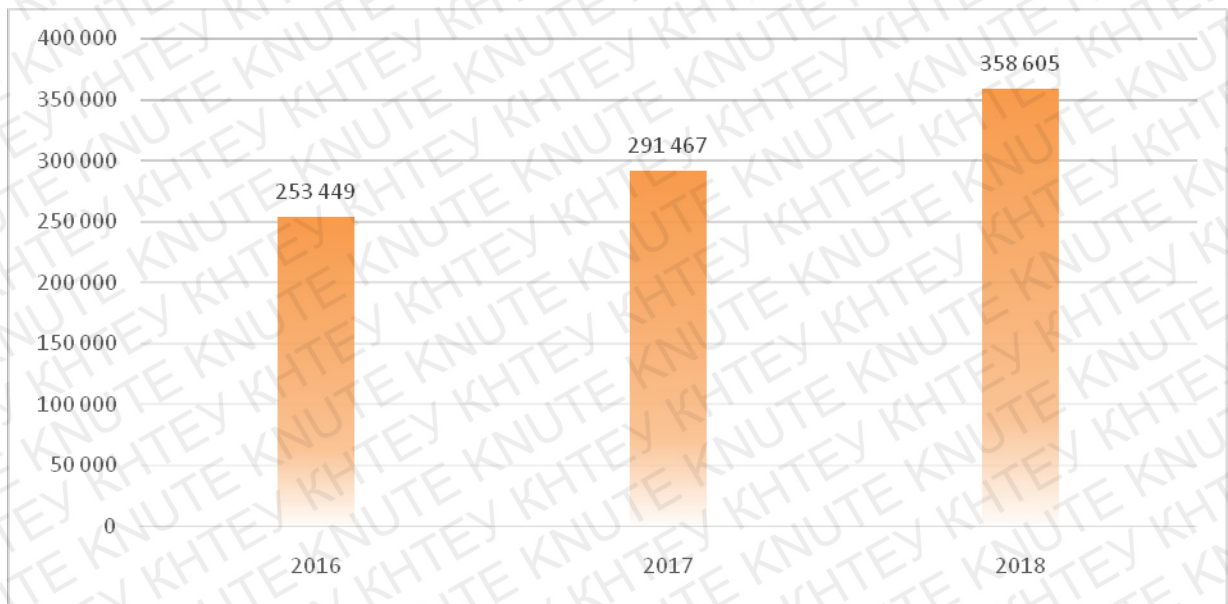

Рис.2.1 Видатки Пенсійного фонду у 2016-2018 роках, млн. грн

Протягом 2018 року загальні доходи бюджету Пенсійного фонду становили 352,2 млрд грн.

Порівняно з 2017 роком загальні доходи зросли на 59,8 млрд грн, або на 20,5%. У структурі загальних доходів 202,1 млрд грн (57,4%) – власні надходження; 150,1 млрд грн (42,6%) – кошти Державного бюджету (рис. 2.2.).

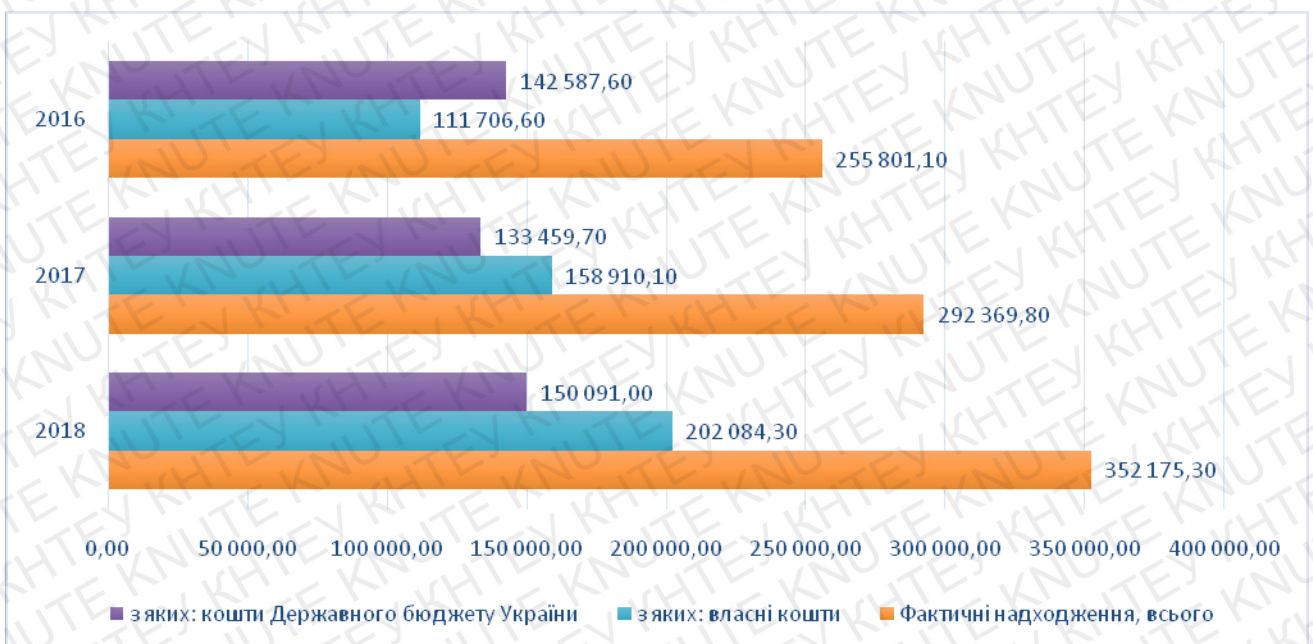

Рис.2.2. Доходи бюджету Пенсійного фонду України у 2016-2018 роках

У 2018 році власні доходи Пенсійного фонду становили 202,1 млрд грн. За 2018 рік власні надходження зросли порівняно з 2017 роком на 43,2 млрд грн, або 27,2%.

За джерелами надходжень власні доходи розподіляються:

- частина ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – 196,9 млрд грн (97,4% суми власних доходів);
- інші власні доходи – 5,2 млрд грн (2,6% суми власних доходів).

Дефіцит бюджету Пенсійного фонду України у 2018 році становив 36,9 млрд грн, що на 19,2 млрд грн (34,2%) менше відповідного показника за 2017 рік.

Питома вага дефіциту коштів Пенсійного фонду України у 2018 році в загальному обсязі видатків Фонду становила 10,3%, при цьому у 2017 році – 19,2%, у 2016 – 31,3%. В обсязі ВВП дефіцит Пенсійного фонду становив у 2018 році – 1,1%, у 2017 – 1,9%, у 2016 – 3,3% [3].

Відповідно до статті 43 Бюджетного кодексу України тимчасові касові розриви Пенсійного фонду України, пов'язані з виплатою пенсій, покриваються з єдиного казначейського рахунку. Погашення наданих позик відбувається щомісячно за рахунок власних надходжень після завершення виплатного періоду. У 2018 році Пенсійному фонду надано позик на загальну суму 89,5 млрд грн; погашено 84,7 млрд грн.

Оцінюючи ефективність основного фінансового інституту української пенсійної системи, необхідно проаналізувати динаміку темпів зростання видатків і власних надходжень Пенсійного фонду протягом останніх років (табл. 2.1).

Дані, відображені в табл. 2.1, показують, що темпи збільшення пенсійних видатків дещо випереджають темпи зростання власних надходжень до ПФУ. У 2018 р. пенсійні видатки збільшилися порівняно до 2014 р. майже у 1,5 раза, тоді як власні грошові надходження до Пенсійного фонду України – в 1,3 раза.

Таблиця 2.1

Динаміка темпів зростання видатків і власних надходжень Пенсійного фонду України у 2016-2018 рр.

Показники	2016	2017	2018
Усього видатків, млрд грн	255,8	296,3	358,6
Темпи росту до базового року, %	105,1	121,7	147,3
Темпи росту до попереднього року, %	96,3	115,8	121,0
Усього власних надходжень, млрд грн	111,7	159,3	202,1
Темпи росту до базового року, %	69,6	99,2	125,8
Темпи росту до попереднього року, %	67,4	142,6	126,9
Частка власних доходів у загальних видатках ПФУ, %	43,7	53,8	56,4

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Якщо аналізувати темпи зростання кожного наступного року до попереднього, то найвищі показники були у 2017 р., коли величина власних надходжень збільшилася на 142,6% порівняно до попереднього року, а сума пенсійних видатків загалом – на 121,7%. Саме цей рік характеризувався значним підвищенням мінімальної заробітної плати, ріст якої зумовив загальне зростання фонду оплати праці в економіці держави. А це, в свою чергу, призвело до зростання обсягів надходження страхових внесків до Пенсійного фонду.

Загалом, за минуле десятиріччя пенсійні видатки в Україні виросли майже у 13,4 раза. Це досить високі темпи збільшення, які характеризують суттєві зміни у підвищенні соціальних стандартів для громадян пенсійного віку, хоча інфляційні процеси, які також мали місце в цей період, дещо уповільнювали реальне зростання пенсій.

Зазначимо, що згідно з Конституцією України забезпечення належного рівня соціального захисту населення є одним з пріоритетних напрямів ефективної державної соціальної політики, водночас, лише в умовах соціальної та економічної стабільності можна забезпечити належний рівень економічного зростання держави та фінансової безпеки. В умовах суспільної нестабільності, що нині спостерігається в Україні, зокрема військових дій на Сході країни, а також зумовленої ними нестабільності, яка має місце в

сучасних умовах в нашій країні, забезпечити таку стабільність є доволі складно. Отже, є доцільним проаналізувати реальні фінансові можливості Пенсійного фонду, зокрема щодо виплат державних пенсій.

Таблиця 2.2

Динаміка середнього розміру пенсій та чисельності пенсіонерів в Україні за 2008-2018 рр.

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн				Чисельність пенсіонерів, тис. осіб	Ланцюгові темпи приросту, %	
	по Україні	за видами пенсій				середнього розміру пенсій	чисельності пенсіонерів
	за віком	по інвалідності	у зв'язку із втратою годувальника				
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13639,7	17,3	-1,3
2014	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	13533,0	3,8	-0,8
2015*	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12147,2	3,6	-10,2
2016*	1699,5	1690,3	1545,3	1640,3	12296,5	7,5	1,2
2017*	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	11956,2	7,6	-2,8
2018*	2479,2	2556,7	2000,9	2368,0	11725,4	35,6	-1,9

*Без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

З огляду на наведені дані (табл.2.2), можна зробити висновок, що Пенсійний фонд України надає відповідну фінансову підтримку доволі значній частині населення України в передбачених законодавством обсягах.

Аналіз середнього розміру виплачених пенсій дозволяє дійти таких висновків: загальний розмір виплачених пенсій за віком зростає – з 776 грн у 2008 р. до 2479,2 грн у 2018 р., що, з одного боку є позитивною тенденцією. Однак, можна стверджувати, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

У 2018 році Пенсійним фондом забезпечено виплату пенсій 11,5 млн громадян. Протягом 2018 року проведено підвищення розміру пенсій:

- особам, звільненим з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб;
- працюючим пенсіонерам;
- всім пенсіонерам з 1 липня та з 1 грудня у зв'язку зі зміною прожиткового мінімуму.

Середній розмір пенсії протягом 2018 року зріс на 166,51 грн (6,7%) – з 2479,15 грн на 1 січня 2018 року до 2645,66 грн на 1 січня 2019 року.

На 1 січня 2019 року на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 11470,4 тис. пенсіонерів, що на 255,0 тис осіб менше порівняно з аналогічним періодом 2018 року.

Відмітимо, що на систему пенсійного забезпечення мають вплив ряд факторів, зокрема до них належать такі [20, с.45-46]:

I. Економічні:

- економічне зростання (економічний стан країни першочергово відображається на матеріальному становищі громадян);
- розмір страхових внесків (розмір страхових внесків відображається на матеріальному становищі майбутніх та теперішніх пенсіонерів);
- величина частки ВВП, що спрямована на фінансування пенсій (дає змогу змінювати рівень пенсійного забезпечення, а, отже, й матеріальний стан громадян пенсійного віку);
- інфляція (зміна рівня цін у державі впливає на матеріальне становище пенсіонерів, тому що підвищення цін знижує фактичну вартість пенсії);
- грошові доходи населення (від рівня доходів населення залежить рівень та розмір сплати страхових внесків).

II. Інвестиційні:

- кількість та якість інвестиційних процесів (інвестиційні процеси тісно пов'язані із фактичною вартістю заробітних плат та пенсій);

- кількість недержавних пенсійних фондів (конкуренція між недержавними пенсійними фондами дає змогу розширити сферу послуг пенсійного страхування);

- наявність державних гарантій (впровадження державних гарантій призводить до більшої довіри громадян країни до пенсійної системи, а також впевненості у справедливості даної системи).

III. Демографічні:

- чисельність одержувачів пенсій (залежно від кількості пенсіонерів у країні формується видаткова частина пенсійного бюджету);

- чисельність платників внесків (даний фактор впливає на формування бюджету фонду пенсійних виплат, який формується з обов'язкових страхових внесків);

- вік виходу на пенсію (від цього фактора залежить кількість накопичених коштів на особовому рахунку або стаж, з якого обраховується розмір пенсії);

- рівень народжуваності та смертності (від співвідношення між смертністю та народжуваністю залежить демографічна ситуація у країні та рівень фінансових можливостей пенсійної системи стосовно забезпечення виплат пенсій).

IV. Соціальні:

- розміри пільг (рівень життя населення, зокрема й пенсіонерів, визначають пільги, надані державою);

- категорії одержувачів пенсій (працездатність громадян пенсійного віку; матеріальне забезпечення пенсіонерів; віковий фактор).

V. Правові:

- наявність відповідної законодавчо-нормативної бази (регулює діяльність системи пенсійного забезпечення).

Для визначення невідкладних заходів щодо зменшення поточного дефіциту та збалансування бюджету Пенсійного фонду України слід

проаналізувати причини розбалансування бюджету Пенсійного фонду, до яких, у першу чергу, слід віднести такі:

- негативні демографічні чинники в країні;
- значний рівень тіньового сектора економіки;
- порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і ВВП;
- додаткове навантаження на бюджет Пенсійного фонду, обумовлене прийняттям рішень про підвищення мінімальних пенсійних виплат;
- здійснення Пенсійним фондом невластивих йому видатків;
- скорочення кількості страхувальників;
- законодавче обмеження об'єкта справляння страхових внесків максимальною величиною (15 розмірів мінімальних заробітних плат).

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчій час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету. Глибинні причини фінансової нестійкості ПФУ не можуть бути нівельовані і тим більше усунені без докорінної зміни стратегії формування та використання його фінансових ресурсів.

Функціонування вітчизняної солідарної пенсійної системи в умовах трансформаційних процесів негативно позначилося на соціальній справедливості пенсіонерів, зокрема має місце велика розбіжність у розмірі пенсій від занадто великих для окремих категорії громадян до загальної зрівнялівки (майже на рівні мінімальної) для всіх інших пенсіонерів; пенсія неадекватна трудовому внеску, тобто розмір трудових пенсій практично не залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків; відсутні рівно

правні умови пенсійного забезпечення для всіх громадян, існує чимало різних пілг на одержання спеціальних пенсій тощо. Можна сказати, що пенсії для більшості громадян практично перетворилися на виплати із соціального забезпечення.

Відповідно до аналізу результатів соціологічного дослідження «Сприяння реформі соціальних послуг в Україні», проведеного співробітниками соціологічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, можна стверджувати про наявність в осіб похилого віку в Україні бажання й здатності до праці. Майже 17 % респондентів на момент опитування працювали. Причому більшість з них мали роботу за наймом впродовж повного робочого дня. У режимі неповної зайнятості перебували близько 16 % опитаних. Випадкову роботу по найму мали 3 % респондентів, а близько 5 % - займалися індивідуальною трудовою діяльністю. Більше того, 12 % чоловіків і 6 % жінок зазначили, що шукають додаткову роботу за спеціальністю.

Майже 22% опитаних вважають, що соціально незахищеним групам населення необхідно надавати допомогу у працевлаштуванні.

Таким чином, можна стверджувати, що для України, ж і для країн Організації економічної співпраці та розвитку, на сучасному етапі є характерною тенденція щодо наявності в осіб похилого віку бажання й здатності працювати після досягнення законодавчо встановленого пенсійного віку.

Але причини, що викликають прояв цієї тенденції, мають в Україні певні особливості. Суттєвим моментом, що відрізняє наявність бажання українських пенсіонерів продовжувати трудову діяльність, є відмінності в мотивації до отримання додаткового заробітку. З'ясування мотивів осіб похилого віку щодо продовження роботи після набуття права на пенсію допоможе визначити першочергові проблеми, що постають перед літніми особами, а також потреби й інтереси людей цієї категорії.

У більшості країн з високим рівнем життя отримання додаткового до пенсійної виплати заробітку не є життєво необхідним. Проблема запобігання бідності літніх людей не стоїть так гостро: рівень пенсійного забезпечення осіб похилого віку в цих країнах, навіть за відсутності стажу сплати пенсійних внесків, є достатньо високим. Наявність ліберального законодавства щодо гнучкого вікового цензу виходу на пенсію, високих компенсаторних механізмів у разі втрати працездатності особою внаслідок досягнення пенсійного віку, залучення населення до різноманітних соціальних програм, розвинутий ринок пенсійних послуг не заохочують людину до продовження трудової діяльності після набуття права на пенсію. Більше того, в цих країнах постійно збільшується кількість осіб передпенсійного віку, які не тільки не працюють, але й не шукають роботу.

Для пенсіонерів цих країн, на відміну від українських, основними мотивами продовження трудової діяльності виступають не матеріальні, а психологічні й культурні:

- збереження статусу працюючої особи і пов'язаного з цим відчуття власної значущості й суспільної корисності,
- бажання зберегти відносини з членами колективу (потреби у спілкуванні);
- бажання додержуватись прийнятих норм суспільної моралі, традицій, стереотипів тощо.

Для осіб похилого віку в Україні згадані мотиви є також актуальнішою.

Але, відповідно до результатів згаданого вище соціологічного дослідження, вони не мають першочергового значення.

Серед мотивів продовження трудової діяльності українських пенсіонерів з великим відривом лідирує мотив заробити необхідні для життя кошти. Близько 15,1% опитаних назвали нестачу продуктів харчування та коштів на якісне медичне обслуговування одними з основних проблем. Це ще

раз демонструє низький рівень фінансової й матеріальної забезпеченості літніх людей за рахунок лише солідарного компонента пенсійної системи.

Криза вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення зумовлює прискорення запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійної реформи.

Як відомо, в Україні реформування пенсійної системи передбачає перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, де перший рівень – реформована солідарна система; другий рівень – обов'язкова накопичувальна система і третій рівень – добровільна накопичувальна система (або система недержавного пенсійного забезпечення).

Солідарна пенсійна система самостійно вже не може адекватно протистояти соціально-економічним та демографічним викликам, найвищий рівень соціального захисту пенсіонерів забезпечують ті країни, де функціонують кілька рівнів (складових) пенсійного забезпечення. Економісти вважають, що поєднання солідарних пенсійних систем першого рівня та накопичувальних пенсійних систем другого та третього рівнів може значно підвищити захист громадян від різкого зменшення розміру їхніх пенсій у майбутньому. Адже накопичувальні пенсійні системи, на відміну від солідарних, мають елемент інвестування первинних пенсійних внесків. Відповідно, накопичувальна складова системи пенсійного забезпечення створена насамперед як інструмент соціального захисту громадян в частині примноження пенсійних заощаджень.

Для того, щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом соціального захисту українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складові. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи і параметри пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку тощо. На нашу думку,

здійснення пенсійної реформи насамперед потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу, створення та розвиток відповідної нормативно-правової бази й окремих суб'єктів процесу, посилення їхньої відповідальності, підвищення рівня професійної підготовки працівників системи недержавного пенсійного забезпечення тощо); у фінансово-економічній сфері (забезпечення поступу економіки, функціонування та розвитку фондового ринку, підвищення надійності інвестиційних інструментів для пенсійних фондів тощо); у соціальній сфері (проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення щодо прав і обов'язків учасників нової пенсійної системи, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо).

В останній час причинами, які стали передумовами проведення пенсійної реформи, є: збільшення відсотків внутрішнього державного боргу, збільшення кількості людей пенсійного віку, економічні проблеми в країні, результатом яких є те, що зменшились надходження в державний бюджет та Пенсійний фонд. Важливою передумовою появи проблем у пенсійній системі, на нашу думку, було і є те, що в Україні дуже багато працюючих пенсіонерів.

Причинами цього є:

- нестача коштів для існування, оскільки невеликі розміри пенсій не можуть повною мірою забезпечити всіх потреб пенсіонерів;
- щоб забезпечити соціальні потреби, потреби поваги та самовираження, пенсіонери залишаються на своїх посадах, тобто немає трудового обміну, як результат, молоді спеціалісти або залишаються без роботи, або ж на мінімальній ставці, а це призводить до скорочення надходжень в Пенсійний фонд;
- пенсіонером бути непрестижно, не має спеціальних державних закладів, де б люди похилого віку могли самовиразитись.

На відміну від України, у зарубіжних країнах пенсія майже повністю задовольняє всі потреби пенсіонерів.

Таким чином, сучасна солідарна пенсійна система в Україні працює з досить великим фінансовим напруженням, яке дозволяє державі виконувати соціальні зобов'язання перед більшістю громадян у вкрай обмежених розмірах.

Визначено, що державна політика в пенсійній сфері позбавлена цілісності, на державному рівні відсутнє розуміння комплексного характеру вирішення проблем літніх людей. Відсутня державна стратегія підготовки людей до старості й не сформовано модель відносин між державою та особами похилого віку.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Зарубіжний досвід розвитку систем державного пенсійного страхування

Проблема пенсійного забезпечення в останні десятиліття минулого століття стала нагальною для всіх без винятку країн світу у зв'язку з цілим рядом економічних, соціальних та інших причин, які ще більше загострилися в умовах сучасного економічного спаду. Глобальна фінансова криза, що охопила більшість країн світу, істотно знизила рівень життя різних верств населення, спричинила соціальну напруженість, викликану зниженням розміру реальної заробітної плати, пенсійних виплат та інших видів доходу, скороченням виробництва та зайнятості, зростанням безробіття.

Процеси глобалізації охопили не тільки економічне життя, а й системи соціального захисту. Розвинуті країни світу зіткнулися з проблемами, які мають тенденцію до поглиблення і вимагають змін у ключових напрямках соціального захисту, важливою складовою якого є пенсійне забезпечення. Серед цих проблем слід назвати: демографічні, економічні, соціальні. Демографічні проблеми насамперед стосуються процесу депопуляції населення та його старіння. Ці процеси стали актуальною демографічною тенденцією для всього світу. У дослідженнях вітчизняних вчених відзначається, що депопуляція, тобто скорочення населення внаслідок перевищення кількості померлих над кількістю народжених, буде основною тенденцією демографічного розвитку України, принаймні, в першій половині поточного століття. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, до 2050 року на 1000 осіб працездатного віку припадатиме 727 – у непрацездатному.

Демографічні проблеми розглядаються в економічній літературі, з одного боку, як процес зростання тривалості життя, що є позитивним явищем, а з другого – як збільшення кількості тих, хто потребує соціального захисту, внаслідок чого загострюється конфлікт між працюючою та непрацюючою частинами населення, і руйнується солідарна пенсійна система багатьох країн світу.

З огляду на економічні чинники, а саме: циклічний характер виробництва, дефіцитність бюджетів, безробіття, навіть збільшення у перспективі соціальних витрат за рахунок державних фінансів не зможе забезпечити належний рівень життя людей пенсійного віку.

У звіті Європейської Комісії про економічні та бюджетні прогнози щодо оцінки впливу на державний бюджет відзначається, що співвідношення чисельності непрацюючих пенсіонерів до чисельності працюючого населення збільшиться з 37% у 2007 році до 72% у 2060-му. Це означає, що на сьогодні 10 працівників утримують 4 пенсіонерів, в 2060 році будуть утримувати 7 осіб пенсійного віку, а в деяких країнах (Румунія, Польща, Болгарія, Литва, Угорщина та інші) співвідношення працюючих до пенсіонерів складатиме майже 1:1.

Зарубіжний досвід показує доцільність побудови соціального захисту на основі багатосторонньої відповідальності за матеріальний добробут людей: держави, роботодавця та самого працівника. Для успішного формування моделей пенсійних систем необхідно узгодження принципів і методів проведення соціальної політики з урахуванням економічних, національних та культурних традицій країни. Пенсійні системи різних країн світу мають істотні відмінності, викликані економічними умовами, політичною структурою, історичними традиціями, особливостями розподілу відповідальності між державою і приватним сектором, однак всі вони мають спільну мету – забезпечення гідного рівня життя своїх громадян.

Однією з актуальних проблем сучасних підходів до вдосконалення державної політики пенсійного забезпечення є власні орієнтири країни, урахування демографічних та соціально-економічних особливостей розвитку.

Слід констатувати, що країни з високим рівнем розвитку ставлять різну мету реформування пенсійного забезпечення: диференційоване функціонування трьох рівнів пенсійної системи (Австрія), забезпечення балансу між внесками та виплатами в короткостроковій і довгостроковій перспективі (Іспанія), підвищення рівня пенсій до належного соціального мінімуму (Нідерланди), збереження стабільності пенсійної системи (Франція). Спільним для цих країн є порівняно високий рівень соціальних стандартів та впровадження реформ, направлених на стабілізацію розподільчого компонента з одночасним збільшенням ролі накопичувального рівня, адже перехід до накопичувальної системи передбачає заміну державного пенсійного забезпечення приватними структурами обов'язкового накопичення, що побудовані на принципах індивідуального фінансування пенсій працівниками самостійно за рахунок частки заробітної плати та інвестиційного доходу.

Державна політика пенсійного забезпечення таких країн із середнім рівнем розвитку, як Болгарія, Естонія, Казахстан, спрямована на розвиток III рівня додаткового добровільного пенсійного страхування та забезпечення достатнього доходу пенсіонерів. У цьому напрямі посилюється роль забезпечення економічної стабільності суспільства, стійкості національної валюти, відповідного рівня інфляції.

Для таких країн, як Вірменія, Словаччина, залишається важливим прискорення економічного розвитку, забезпечення довгострокової фінансової автономності державної пенсійної системи, підвищення відносно низького рівня пенсійних накопичень. Це пов'язано з постійним зростанням вартості пенсійного забезпечення, спричиненим фактором старіння населення та циклічністю економічних процесів.

Більшість країн організації економічного співробітництва та розвитку активно продовжували запроваджувати реформи у сфері пенсійного забезпечення у 2015–2017 рр., які були спрямовані на забезпечення фінансової стійкості та покращення умов виходу на пенсію. На відміну від підвищення пенсійного віку, такі заходи передбачали зміну рівня пенсій, страхових платежів та податкових пільг. Протягом останніх двох років тільки три країни ОЕСР запровадили підвищення пенсійного віку: Данія – до 68 років, починаючи із 2030 року; Фінляндія – до 65 років, додаючи три місяці щороку, та королівство Нідерландів – до 67 років, додаючи три місяці, починаючи із 2022 року. У той час Канада, Чеська Республіка та Польща відмовилися від підвищення пенсійного віку та залишили попередні умови виходу на пенсію: для чоловіків – 65 років, для жінок – 60 років.

Варто зазначити, що для всіх країн європейського Союзу одним із найболючіших питань пенсійної реформи є питання пенсійного віку, оскільки воно зачіпає інтереси відразу кількох поколінь теперішніх і майбутніх пенсіонерів. Як зазначають фахівці, загальна тенденція до підвищення пенсійного віку складається під впливом низки демографічних, економічних і соціальних чинників:

- збільшення тривалості життя і його активного періоду;
- обмеженість трудових ресурсів;
- можливість використовувати професійний та інтелектуальний потенціал працівників старшого віку;
- необхідність розширення бази платників внесків для збільшення пенсійного бюджету;
- запобігання загрози поширення бідності серед осіб пенсійного віку;
- згладжування розриву в рівні життя працюючих і пенсіонерів.

На даний час кожна країна встановлює пенсійний вік у залежності від своєї власної демографічної ситуації та економічних можливостей і пріоритетів. Однак у керівних органах ЄС все частіше піднімається питання про «гармонізацію» національних законодавств і встановлення єдиної планки

пенсійного віку, причому, згідно з рекомендацією Єврокомісії, до 2060 р. його слід підняти до 70 років.

Для України, як і для більшості країн Європи, проблема старіння населення і, відповідно, підвищення демографічного навантаження є однією з найбільших проблем. Процес старіння української нації характеризується стрімким зростанням кількості людей, яким виповнилося більше 60 років.

Варто зазначити, що реформування систем пенсійного забезпечення в окремих країнах Європи здійснювалося за таким напрямками:

- підвищення віку виходу на пенсію (чоловіки – 65 років, жінки – 60 років);
- збільшення терміну страхового стажу та періоду відрахувань до пенсійних фондів країни;
- зміна порядку індексації пенсійних виплат;
- стимулювання розвитку додаткових професійних накопичувальних пенсійних програм і схем індивідуального пенсійного страхування;
- збільшення розмірів страхових внесків та модернізація бази їх обчислення.

Таким чином, при наявності деяких відмінностей в пенсійних системах європейських країн, в цілому слід зазначити, що реформування пенсійних систем не має кардинального характеру, а спрямоване на коригування існуючих негативних тенденцій.

Аналіз пенсійних систем, що використовується за кордоном, показав, що усі вони мають певні недоліки. Для нашої країни подальше вивчення досвіду європейських країн і вдалих конструктивних рішень буде корисним для їх застосування в процесі побудови і реформування власної пенсійної системи, що дозволить уникнути негативних тенденцій, обумовлених соціально-економічними реаліями сучасного суспільства. В сучасних умовах трансформації економіки України в найкращий спосіб змогла б досягти успіху пенсійного забезпечення змішана трирівнева система, яка охоплює

традиційну солідарну систему, обов'язкову накопичувальну пенсійну систему та добровільну систему особистих пенсійних заощаджень.

3.2. Вдосконалення механізму формування та використання коштів державного пенсійного страхування

Основною метою діяльності пенсійної системи є забезпечення надійних і достатніх пенсійних виплат при одночасній реалізації програм підвищення добробуту населення. Така система повинна відповідати наступним вимогам:

- достатньою – здатною забезпечити пенсійні виплати, які гарантують захист від бідності осіб похилого віку, і вирівнювати споживання протягом всього циклу життя;
- прийнятною по рівню витрат, що відповідає фінансовим можливостям вкладникам і суспільства та не витісняє інші соціальні пріоритети;
- стійкою – функціонування системи може бути забезпечене на певну перспективу;
- надійною – здатною протистояти шоківим впливам різних факторів, у тому числі в результаті змін економічної, демографічної та політичної ситуації.

Тому вважаємо, що подальший розвиток пенсійної системи з урахуванням державних заходів підтримки має базуватися на наступному:

- забезпечувати пенсіонерам гідний рівень життя, а, не обмежуватись тільки завданням боротьби з бідністю;
- комплексно реформувати такі важливі для пенсійної системи розвитку складові, як система заробітної плати, ринок праці тощо;
- взаємоузгоджуватися з розвитком системи публічних фінансів, оподаткування, соціальної політики, тощо.

Стратегічний вектор розвитку пенсійної системи України на законодавчому рівні має бути визначеним як впровадження страхових принципів у функціонуванні пенсійної системи і становленні повноцінного пенсійного страхування в Україні. На наш погляд, вирішення поставлених питань виходить за межі проголошеної трирівневої пенсійної системи, яка не враховує цілої низки проблем пенсійного забезпечення й потребує змін з використанням досвіду реформування пенсійних систем інших країн. Вибір кращої моделі пенсійної системи в Україні має бути заснований на ідеї багатокомпонентних інститутів пенсійного забезпечення, яка дозволить розподілити ризики між інститутами пенсійної системи і її суб'єктами, доповнити функції і сфери захисту, пов'язати джерела виникнення ризиків з фінансовим забезпеченням.

Тому перегляд основних компонентів проголошеної трирівневої системи й поступове розширення елементів пенсійної моделі є неминучим. Її роль

при цьому буде полягати у визначенні чотирьох-п'яти базових інститутів пенсійної системи і координації їх діяльності, включаючи:

- формування принципів і моделі побудови інституційної бази пенсійної системи;
- встановлення кола суб'єктів правовідносин, їх функцій, ролі державних органів влади, включаючи повноваження і відповідальність державних органів влади;
- визначення механізмів гарантій реалізації пенсійних прав;
- розробку проекту програми щодо формування інфраструктури пенсійної системи (актуарні центри, центри діагностики втрати працездатності, реабілітації тощо);
- створення фінансових механізмів кожного інституту пенсійної системи.

В Україні створені умови для впровадження багатоукладної багатокомпонентної пенсійної системи.

Специфіка функціонування ПФУ та недержавних пенсійних фондів передбачає формування різних елементів їх фінансових механізмів в частині використання відмінних інструментів та важелів. Основним інструментом фінансового механізму функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні є пенсійні внески, які здійснюються на добровільних засадах. Окрім цього, на розмір майбутньої пенсії застрахованих осіб в недержавному пенсійному страхуванні впливає діяльність фінансових установ щодо вкладання зазначених коштів в об'єкти інвестування.

Варто виділити основні проблеми залучення необхідних фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами в Україні:

- низький рівень довіри населення України до фінансових установ даного виду;
- географічна неоднорідність функціонування пенсійних фондів.

Для підвищення довіри населення до фінансових установ цієї системи необхідно забезпечити й законодавчо передбачити додаткові гарантії. Особливої актуальності набуває використання такого фінансового інструменту як гарантійні виплати. Варто зауважити, що в загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні такі гарантії передбачені виплатою мінімальної пенсії. Відтак особи, що сплачували мінімально необхідні пенсійні внески протягом визначеного терміну набувають права отримання пенсії на рівні прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб.

В недержавному пенсійному страхуванні такі гарантії відсутні. Крім того, Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” зазначено, що “держава не несе відповідальності за зобов'язаннями НПФ”[4]. З огляду на важливість такого фінансового інструменту як гарантійні виплати, що підвищують рівень довіри до функціонування установ цієї сфери, постає необхідність додаткових гарантій недержавного пенсійного страхування. 3

метою підвищення рівня довіри до всіх суб'єктів пенсійної системи інструментарій фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні доповнено ще однією складовою – “гарантійними виплатами”, – що представляють зобов'язання, передбачені законом чи пенсійним контрактом, повністю або частково здійснити пенсійні виплати на користь їх отримувача.

З метою зменшення територіальної диференціації функціонування недержавних пенсійних фондів необхідними є заходи державної підтримки створення недержавних пенсійних фондів для працівників бюджетних установ, що дасть змогу залучити більшу кількість їх потенційних учасників, а, отже, сприятиме зростанню пенсійних внесків.

Одним із дієвих важелів економічного стимулювання є надання податкових пільг. В Україні, як і більшості зарубіжних країн, сума сплачених пенсійних внесків вираховується (в межах граничних сум) із бази оподаткування. Проте, в ряді країн, схеми оподаткування пенсійних внесків різняться. Для прикладу, в Польщі пенсійні внески оподатковуються податком на прибуток та звільняються від утримань на соціальне страхування [8]. Варто відмітити, що в зарубіжних країнах, в яких на етапі вкладення коштів до недержавних пенсійних фондів відбувається їх оподаткування, дія пільгового оподаткування використовуються при здійсненні пенсійних виплат.

Використання в Україні схеми пільгового оподаткування пенсійних внесків є безперечним стимулом зростання капіталізації недержавних пенсійних фондів, що в свою чергу сприяє розширенню його інвестиційних можливостей, зменшенню рівня тінізації економіки та зростанню пенсійного захисту учасників системи недержавного пенсійного забезпечення. Поряд з цим, потребує знаходження компромісного рішення в частині оподаткування пенсійних внесків та виплат з метою забезпечення належного пенсійного захисту громадян на етапі отримання додаткової пенсії з недержавного пенсійного фонду.

Поява на ринку страхування пенсійного страхування спричинило зростання чисельності фінансових установ, які забезпечують надання послуг додаткового пенсійного забезпечення застрахованим особам-учасникам системи накопичувального пенсійного страхування (страхові компанії, НПФ, банки, компанії з управління активами, компанії-адміністратори, банки-зберігачі). Це, в свою чергу, потребує нагляду за їх діяльністю. Значна кількість контролюючих органів за діяльністю недержавних пенсійних фондів не свідчить про ефективність їх діяльності, в ряді випадків, навпаки, виникає дублювання функцій, ускладнюється обмін інформацією стосовно виявлених правопорушень та зумовлює необхідність єдиного Органу державного нагляду та контролю за діяльністю НПФ.

Серед основних шляхів удосконалення механізмів державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи виокремимо:

1) у сфері духовних відносин – переосмислення світоглядно-ціннісних засад світобачення, погляду на сутність розвитку пенсійної системи, вироблення і утвердження нової філософії пенсійного забезпечення, системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, підвищення рівня свідомості, духовної культури, створення передумов для розвитку освіти. Формуванню та утвердженню нової системи світоглядно-ціннісних орієнтацій у пенсійній сфері сприятиме розробка такої ідеологічної парадигми, яка спиралася б на єдність національного і загальнолюдського в моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи;

2) у сфері політики – зміну системи владних відносин; формування системи стримувань і противаг; формування політичної волі, в тому числі і в завершенні пенсійної реформи. Слід оптимізувати соціальний розвиток українського суспільства, утвердити оновлені конституційні механізми органічної взаємодії основних гілок влади, не допускати виникнення суперечностей, пов'язаних із складним, неоднозначним процесом формування єдності гілок влади, їх консенсусом, реалізацією проголошеного Конституцією України принципу поділу влади, утвердженням її авторитету,

що дасть змогу удосконалити механізми державного регулювання фінансового забезпечення вітчизняної пенсійної системи;

3) у сфері економіки – реформування відносин власності; формування ринкових відносин на основі принципово нового способу їх упорядкування – ринкового саморегулювання; зменшення рівня тінізації економіки; удосконалення бюджетних відносин; формування інституту приватної власності; створення умов для саморегуляції моделі пенсійної системи;

4) у сфері соціальних відносин – формування нової соціально-класової структури українського суспільства за вирішальної ролі середнього класу; розвиток процесів соціальної мобільності; забезпечення соціальної безпеки.

Інститути пенсійної системи мають відповідати суспільному устрою, іншим інститутам соціально-економічної політики, демографічному стану суспільства та політиці зайнятості і водночас виступати формою виразу соціально-економічної політики держави, відповідати історичним і культурним традиціям країни, формуватися на засадах правовідносин, що мають тривалі часові межі. Тільки прагнення до інновацій, накопичення нових знань та застосування їх у діяльності органів пенсійної системи дасть змогу покращити окремі елементи моделі пенсійної системи та результат управлінської діяльності.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що для формування повноцінної національної пенсійної системи необхідно вже найближчим часом запровадити її другий рівень – накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. На нинішньому етапі проведення пенсійної реформи дане завдання виступає одним із основних, яке потрібно реалізувати українському суспільству.

На початковому етапі функціонування обов'язкових накопичувальних пенсійних програм держава повинна відігравати ключову роль в організації ефективної системи захисту пенсійних активів громадян. Через свої основні фінансові інститути – Національну комісію з цінних паперів і фондового ринку і Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері

ринків фінансових послуг, вона запропонувати надійний механізм державного регулювання фінансових відносин у системі накопичувального пенсійного страхування і організувати дієвий державний контроль за збереженням і використанням її пенсійних активів.

Серед комплексу заходів щодо формування системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм першочерговими повинні стати: активізація перетворень в інституційній і нормативно – правовій базі функціонування другого рівня, а також фондового ринку країни; визначення інструментів та напрямів інвестування пенсійних активів; організація багатоступеневою контролю у системі накопичувального пенсійного страхування із залученням широкого кола суб'єктів другого рівня; проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо підвищення довіри у громадян до накопичувальних пенсійних програм; забезпечення реалізації права громадян на обсяг пенсійних виплат, що відповідає сумі накопичених внесків та інвестиційного доходу від їх інвестування; надання оперативної інформації населенню про динаміку зміни вартості пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми формування та реалізації бюджету Пенсійного фонду України в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

Важливою складовою фінансової системи є система державного пенсійного страхування. Пенсійна система відіграє вирішальну роль не лише в соціальному і суспільно-політичному житті країни, а й в її фінансовій системі, впливаючи на формування і перерозподіл грошових ресурсів в регіональному і галузевому аспектах. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення пенсійної системи у відповідності до потреб суспільства і реального рівня економічних досягнень.

Державне пенсійне страхування в Україні здійснюється відповідно до чинних законодавчо-нормативних документів, які можна класифікувати за такими ознаками: за юридичною силою та за предметом правового регулювання. Обґрунтовано, що законодавство у сфері пенсійного забезпечення залишається неуніфікованим, не приведеним у відповідність з принципами, передбаченими Законом № 1058, та нестабільним.

Аналіз пенсійних систем більшості країн з розвинутою економікою дозволяє зробити висновок: пенсійне забезпечення у світі явно еволюціонує від державно-розподільних до змішаних і далі – до приватно накопичувальних систем. Хоча малоімовірно, що останні в найближчому майбутньому стануть переважаючими. Можна стверджувати, що «секрет» успіхів пенсійних систем країн Заходу полягає у встановленні державою чітких правил створення пенсійних нагромаджень при передачі обов'язків по формуванню пенсій і управлінню пенсійними активами у приватний сектор.

Дослідження динаміки основних фінансових показників Пенсійного фонду України дало змогу стверджувати, що недотримання основних економічних законів при формуванні бюджету Пенсійного фонду зумовило значні обсяги його дефіциту та спричинило суттєву зміну структури доходів і видатків. У ході аналізу діяльності ПФУ було виявлено, що її головною проблемою є дисбаланс дохідної та видаткової частин бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту.

Пенсійні видатки в Україні протягом останніх років неухильно зростали та сягнули майже 10% ВВП у 2018 р., що є одним із найвищих показників у Європі. Процеси, які характеризують фінансове становище ПФУ за останні роки, свідчать про залежність його бюджету від дотацій із державного бюджету.

Обґрунтовано, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

Обґрунтовано, що для подальшого досягнення збалансованості фінансового стану Пенсійного фонду необхідно: посилити платіжну дисципліну стосовно сплати єдиного внеску; розширити базу нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття; опрацювати питання щодо запобігання збільшення фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам зі шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за вислугу років; забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці; удосконалити та спростити механізм функціонування і

забезпечити зрозумілість та прозорість пенсійної системи для громадян і роботодавців.

Стан пенсійної системи та економічний ефект від реформування свідчать про необхідність подальшого проведення пенсійної реформи в Україні з урахуванням заходів загальноекономічного характеру. Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів та досягти бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду.

Визначено, що для формування повноцінної національної пенсійної системи необхідно вже найближчим часом запровадити її другий рівень – накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/297/#_ftnref12.
2. Горюк Н. Пенсійна реформа в Україні: рух до обов'язкової накопичувальної пенсійної системи// Проект розвитку фінансового сектору/USAID. – Червень 2012. - с. 2-20 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/fijes_ua.pdf.
3. Завора Т.М. Сучасний стан та перспективи розвитку пенсійної системи України / Т.М. Завора // Економіка та регіон. – ПолтНТУ, 2014. – №1(28) – С. 101.
4. Кириленко О.П., Козак Г.І. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів// Фінанси України. – 2013. - №2. – с.38 – 49.
5. Коваль О.П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2012. – С. 11-15.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ.
8. Левченко І. А. Формування та використання коштів недержавних пенсійних фондів в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І. А. Левченко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків : 2013. – 215 с.
9. Линдюк О. А. Інноваційна модель пенсійної системи України у вимірах людського розвитку / О. А. Линдюк // Інновації в державному

управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 27 трав. 2011 р.) : у 2 т. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1. – С. 302-304.

10. Лібанова Е.М. Пенсійна реформа в умовах кризи // Праця і зарплата. – 2010. – № 45(673). – С. 4-5.

11. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування // Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. - №3. – с. 20-23.

12. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. — 356с.

13. Макаренко В. А. Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2013. — 20с.

14. МакТаггарт Г. Обовязкова накопичувальна система: чому вона потрібна? Пенсійна реформа в Україні. Загальнообовязкова накопичувальна система. Бібліотека. Інформаційні матеріали інтернет – сторінки USAID. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pension.kiev.ua.

15. Мартиненко Н. Розвиток пенсійної системи України: поняття та сутність / Н. Мартиненко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2017. - Вип. 3. - С. 55-61. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_10.

16. Мартиненко Н.В. Аналіз ефективності функціонування механізмів державного управління розвитком пенсійної системи України / Н. В. Мартиненко // Теорія та практика державного управління. - 2017. - Вип. 4. - С. 152-159. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_4_23.

17. Мітчел Вінер, Роджер Вон, Володимир Яценко. Дискусії навколо пенсійної системи в Україні // Україна: аспекти праці. – №2. – 2007. – С.4.

18. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки : монографія / О. В. Москаленко. – Х. : Юрайт, 2013. – 400 с.

19. Мохова Ю.Л. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю. Л. Мохова, Н. О. Писаренко // Молодий вчений. - 2018. - № 1(1). - С. 468-472. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29_111.

20. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під

21. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.

22. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category>.

23. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017 – III.

24. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV.

25. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2014 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2013 р. №643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

26. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2015 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2015 р. №69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

27. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. №190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

28. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

29. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

30. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI// ВВР України. – 2012. – №12-13.

31. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

32. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 23 листопада 2011 року №1070/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

33. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

34. Райзер М. Чому Україні потрібно негайно реформувати пенсійну систему? [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244057350. – Назва з екрану.

35. Райта Ю. В. Роль недержавних пенсійних фондів у інвестиційному процесі / Ю. В. Райта // Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік : матеріали наук.-практ. конф.. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – Ч. 1. – С. 490–494.

36. Результати опитування українців про пенсійну реформу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=245&Item. – Назва з екрану.

37. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та

інш. ; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. — Тернопіль : ТНСУ, 2013. — 350 с.

38. Розвиток пенсійних систем країн Східної Європи [Електронний ресурс] // Цінні папери України. – 2009. – № 11 (553). – 19 берез. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=553&pub=3941.

39. Рудик В.К. Використання зарубіжного досвіду в розвитку пенсійного страхування в Україні // Формування ринкових відносин. – 2018. – №2. – с. 180-185.

40. Свенціцькі М.,Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050. – К.: Аналітично – дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72с.

41. Ткаченко Л. Г. Кодифікація пенсійного законодавства: передумови та проблеми / Л. Г. Ткаченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : зб. наук. праць. Матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) ; за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини. - К. : Ніка-Центр, 2013. - С. 634-638.

42. Толуб'як В. Теоретико-організаційні основи реформування пенсійної системи України / В. Толуб'як // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. - 2009. - Вип. 3. - С. 240-248. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_31.

43. Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2014. - № 2. - С. 114–119.

44. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.

45. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.

46. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай]; Центр Разумкова. - Київ : Заповіт, 2017. - 453 с.
<http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.

47. Хемій Г. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / Г. Хемій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2014. – Вип. 3. – С. 88-94.

48. Чугунов І.Я., Суріна О.В. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://firearticles.com/budgetna-systema/68-rozvitok-sistemi-pensijnogo-zabezpechennya-v-ukrayini-chugunov-i-ya-surina-o-v.html>.

49. Що нам готує пенсійна реформа? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visti-kalush.com.ua/articles/category/society/2011/02/25/3764/view>.

50. Юрзаїца Е., Голяф П. Пенсійна реформа: міжнародні порівняння, досвід Словаччини // Економічний часопис - XXI. - 2015. - № 3-4. – С. 46-49.

51. Яценко Н., Сколотяний Ю. Пенсионная реформа: что мешает? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/finansovyy_gid/pensiya/stati/pensionnaya_reforma_chno_meshaet.

52. Яценко О. Пенсійна арифметика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/pensref/pubs/Other/pens_arith.html.

